

УДК 37.042:159.947.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2024.54.173-177

Рій Юлія Володимирівна
аспірантка 1 року навчання
кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна
y.rii.asp@kubg.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0008-9615-1466>

ФЕНОМЕН ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ТАКСОНОМІЯ ТИПІВ

Анотація. Розглянуто синтез психолого-педагогічних підходів до визначення поняття «готовність». Мета статті – на основі аналізу сутності та структури готовності обґрунтувати таксономію її типів. Методи дослідження, як аналіз психолого-педагогічної літератури, систематизація та узагальнення дослідницьких матеріалів, їх синтез та порівняння. З'ясовано зміст і сутність поняття «психологічна готовність до діяльності». Педагогічне трактування готовності пов'язане з поняттям «готовність вчителя до різних видів професійної діяльності» Обґрунтовано та визначено структурні компоненти готовності особистості до діяльності, що містить такі компоненти як-от: мотиваційний (мотиви, ставлення особистості до діяльності, здійснює регулятивну функцію); когнітивний (теоретичні знання про предмет, здійснює інформаційно-орієнтаційну функцію); операційний (вміння та навички, здійснює конструктивну функцію). Обґрунтовано таксономію типів готовності, що складається з кількох класифікацій: за компонентами (мотиваційний, когнітивний, операційний); за напрямом наукових досліджень (психологічна, педагогічна, управлінська); за підходами (функціональний, особистісний); за часовими характеристиками (довгострокова, тимчасова), та відображає загальну структуру поняття готовність в психолого-педагогічній літературі.

Ключові слова: готовність, готовність до діяльності, структура готовності, типи готовності.

Вступ. Початок ХХІ століття характеризується стрімким процесом глобалізації сучасного світу, соціокультурними змінами, які торкнулися всіх соціальних сфер життєдіяльності людини. Ціннісно-орієнтаційні вектори сучасної освітньої системи актуалізують гуманістичний підхід з чіткою орієнтацією на розкриття потенціалу особистості, що не можливе без ефективної діяльності. Ефективність діяльності особистості визначається психологічною та практичною готовністю людини до її впровадження. Феномен готовності особистості до практичної діяльності, зокрема професійної тривалий час розроблявся у студіях вітчизняних та зарубіжних вчених. Науковці класифікують психологічну готовність до діяльності як інтегральну, професійно-значущу якість особистості, яка є системою взаємопов'язаних структурних компонентів, що містять особистісні (мотиви й інтереси) та процесуальні (знання і вміння) аспекти [1]. Аналіз актуальних досліджень свідчить про те, що науковцями проведено низку досліджень з проблеми готовності особистості до діяльності. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури з питань формування готовності дав змогу дійти висновку, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу, що і зумовило актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному розумінні готовність є складним міждисциплінарним конструктом, який досліджується у психології у різних контекстах: як новоутворення, установка, усвідомлена чи не усвідомлена схильність до дії (Д. Узнадзе); як цілісне особистісне утворення, що інтегрує стійкість особистості до зовнішніх і внутрішніх чинників (С. Гончаренко); психічний стан особистості, щодо конкретного виду діяльності (І. Бех); рівень у розвитку особистості, що характеризується сформованою цілісною структурною системою ціннісних, емоційно-вольових якостей особистості (А. Реан). Зокрема, у сучасній педагогіці виокремлюються такі наукові

напрями розробки педагогічної готовності, як-от: результат процесу підготовки особистості до професійної діяльності (А. Ліненко); формування готовності особистості, спрямованої на професійне та особистісне вдосконалення досліджували (Т. Шестакова), формування готовності особистості до творчої діяльності і взаємодії (О. Кривильова). Готовність як інтегральна якість особистості досліджувалася такими вченими як С. Максименко, О. Пелех, В. Моляко. Як інтегровану якість особистості поняття готовність визначають ряд дослідників. Зокрема Р. Скульський розглядає поняття готовність як інтегральну характеристику особистості; С. Воробйова як інтегральну якість особистості; І. Дичківська як систему інтегрованих властивостей; Л. Шевченко як широке і складне новоутворення особистості.

Мета статті – на основі аналізу сутності та структури готовності обґрунтувати таксономію її типів. **Методи дослідження:** теоретичний – аналіз та синтез наукової літератури, систематизація та узагальнення дослідницьких матеріалів, що дозволи виявити різні підходи до визначення феномену «готовність», його сутності, типів та компонентів зазначеного поняття.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення змісту, типів та структурних компонентів поняття готовність.

Дефініція «готовність» досить широко трактується у психологічній літературі, однак науковці по-різному тлумачать це поняття. Поняття «готовність» вперше було сформоване в експериментальній психології кінця ХІХ ст. (К. Макбе, О. Кюльпе), де вона трактувалася як психічний стан особистості, що зумовлює певну поведінку (діяльність). З середини ХХ ст. поняття «готовність» відомі вчені (Д. Кац, Г. Оллпорт та ін.) досліджували в контексті якісного показника саморегуляції поведінки особистості. У сучасній психологічній науці готовність трактується у контексті теорії

діяльності, зокрема і професійної [2].

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що поняття «готовність» вчені розрізняють за провідними напрямками наукових досліджень: психологічний (зв'язки між станом готовності та ефективністю діяльності); педагогічний (умови, фактори, засоби для формування готовності); управлінський (комплекс психологічних характеристик керівника для ефективної управлінської діяльності) [3].

Варто зазначити, що дослідження методів формування готовності особистості до діяльності викликано відсутністю єдиного визначення цього поняття, тому доцільно розглядати зміст та сутність «готовності» з врахуванням наукових досліджень з психології і педагогіки. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури можна зазначити, що готовність у психології розглядається у контексті двох основних підходів: (1) функціонального – розглядає поняття готовності як стан психічних функцій особистості, формування яких є необхідною умовою для досягнення високого рівня результатів під час діяльності. У межах цього підходу можна виокремити підхід до вивчення поняття готовності у взаємозв'язку з установкою особистості та, як передумову до успішної діяльності; (2) особистісного – результат підготовки до певного виду діяльності [2].

Особистісну готовність ми будемо трактувати як рівень сформованості професійних якостей, які важливі для забезпечення ефективної професійної діяльності.

У межах особистісного підходу поняття готовність має розподіл за часовими характеристиками: довготривала готовність (система професійних якостей особистості, досвід, знання та навички, які необхідні для успішної професійної діяльності); ситуативна готовність або тимчасова (процес актуалізації довготривалої готовності [4].

Довготривала та ситуативна готовність – це дві взаємопов'язаних форми, які виникають у єдності та залежать одна від одної. Отже маємо констатувати, що стан дослідження феномену готовності, вказує на те, що готовність розглядають як: результат, наслідок діяльності особистості; передумову ефективної і цілеспрямованої професійної діяльності особистості; інтегровану якість особистості, спрямовану на виникнення необхідних внутрішніх умов для успішного вирішення універсальних освітніх завдань та здійснення діяльності [5]; якісно-динамічну характеристику особистості вчителя; суб'єктивний стан, що характеризується сформованою суб'єктною позицією особистості [5].

Визначення структурних компонентів феномену готовності до діяльності має важливе теоретичне і практичне значення. У структурі зазначеного феномену вчені виокремлюють загальні та специфічні компоненти, що вказують на той чи інший вид діяльності особистості [6].

На думку Л.Сердюк спільними для всіх видів готовності є такі компоненти структури готовності: мотиваційний компонент (мотиви, ставлення особистості до діяльності, здійснює регулятивну функцію; когнітивний (теоретичні знання про предмет, здійснює інформаційно-орієнтаційну функцію); операційний (вміння та навички, здійснює конструктивну функцію) [7].

Варто зауважити, що науковці мають різні погляди на визначення базових компонентів готовності. Зокрема, Т.Тютенко визначає базовими компонентами готовності (мотиваційний, особистісний, когнітивний, професійний) та вважає, що визначення цих компонентів має базуватися на особистісно зорієнтованому

підході. Т.Тютенко, досліджує поняття креативного критерію, та вважає, що методи особисто-зорієнтованої освіти не можуть бути стандартизовані, а отже потрібно враховувати трансформацію досвіду, варіативність вибору, різні типи мислення особистості [8].

Деякий інший погляд на основні компоненти поняття «готовність» має Л.Тарновська та відносить до них: функціональний компонент (складається з декількох компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного); емоційний компонент – позитивне налаштування на вирішення задач, стан задоволення від професійної діяльності; особистісний компонент – професійні якості особистості [9].

Деякі дослідники в структуру готовності вводять інші компоненти, що зумовлено специфікою професійної діяльності особистості. Отже поняття «готовності» має складну багатокомпонентну структуру, представляє сукупність інтелектуальних, мотиваційних, вольових сторін психіки людини.

У педагогічних дослідженнях феномен готовності розглядають в таких проекції як: систему компонентів або ж якостей особистості, які забезпечують виконання функцій певної професійної діяльності; результат процесу підготовки особистості, а підготовку – як довготривалий процес результатом якого є сформована готовність особистості до професійної діяльності; як інтегровану якість особистості вчителя; як готовність вчителя до різних видів діяльності [10].

Зокрема, готовність вчителя до різних видів діяльності досліджується в контексті готовності до професійної діяльності майбутнього вчителя та готовності учителя-практика. Проблема готовності майбутнього вчителя до різних видів педагогічної діяльності досліджується на теоретичному та методичному рівнях та є найбільш розробленою.

Т.Гармаш готовність до професійної діяльності майбутнього вчителя трактує як складну структуру, яку можна класифікувати на 3 основні напрямки та виділити такі компоненти: мотиваційний (мотиви, потреби, емоції, прагнення, інтереси, цінності, ідеали тощо); когнітивний (система знань, умінь і навичок); операційний (володіння способами і прийомами, культурою професійної діяльності: психологічний; науково-теоретичний; практичний. На думку дослідниці, поняття готовність – це передумова цілеспрямованої і ефективної діяльності особистості. Вищий рівень її сформованості допомагає молодому вчителю ефективно виконувати професійні обов'язки [2].

Професійна готовність майбутнього вчителя – результат професійної підготовки, психічний стан та якісні особистісні характеристики, що регулюють цей стан [9].

Деякі вчені виокремлюють загальну та спеціальну готовність особистості майбутнього вчителя. Загальна готовність формується за чітко визначеними критеріями моделі підготовки у ЗВО. Загальна готовність виступає основою для спеціальної готовності майбутнього вчителя до різних видів педагогічної діяльності [11].

О.Мариновська виокремлює такі види готовності майбутнього вчителя: готовність до взаємодії з учнями; готовність до екологічного виховання; готовність до творчого рішення дидактичних задач; готовність до педагогічного проектування; готовність до особистісно зорієнтованого виховання; готовність до інновацій у професійній діяльності; готовність до інноваційної діяльності; готовність до впровадження

педагогічних технологій; готовність до творчої діяльності; готовність до мовленнєвої діяльності; готовність до пошукової діяльності [5].

Проблема готовності вчителя-практика є менш розробленою та досліджувалося у контексті: готовності учителя-практика до пошукової діяльності (К.Макагон); готовності до особистісно зорієнтованого навчання (Л.Друзь) [12].

На основі аналізу наукових підходів та напрямів трактуємо поняття «готовність» як складну інтегративну характеристику суб'єкта діяльності, що включає в себе мотивацію, знання, уміння, навички та досвід, та є взаємодією двох основних характеристик: психологічної характеристики особистості та психоемоційного

стану. В результаті такої взаємодії рівень результативності діяльності особистості значно підвищується.

Наведемо типи готовності у вигляді сукупної таксономії, що складається з кількох класифікацій за напрямками наукових досліджень, підходами та компонентами та відображає загальну структуру поняття готовності в психолого-педагогічній літературі (рис.1).

Як бачимо у цій таксономії ми виокремлюємо такі класифікації: за компонентами (мотиваційний, когнітивний, операційний); за напрямом наукових досліджень (психологічна, педагогічна, управлінська); за підходами (функціональний, особистісний); за часовими характеристиками (довгострокова, тимчасова).

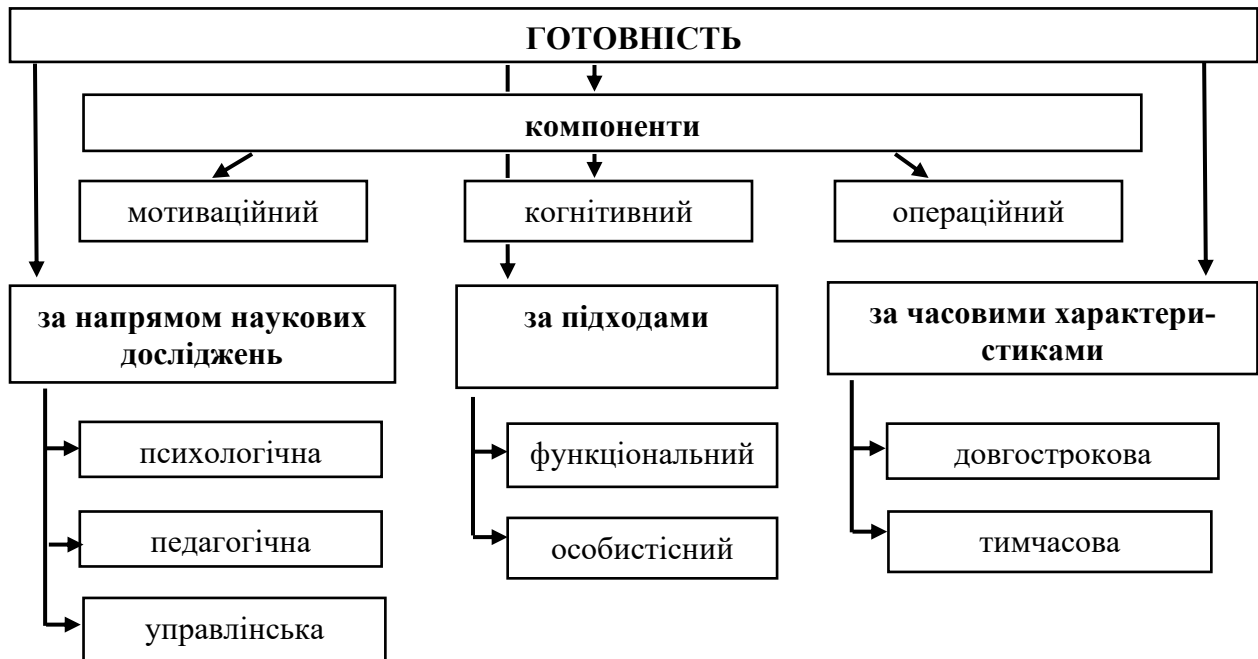

Рис.1. Сукупна таксономія типів педагогічної рефлексії

Висновки. Таким чином, поняття готовність інтерпретується в психолого- педагогічній літературі як новоутворення; як психічний стан особистості; як наявність певних здібностей та якостей [12]; як взаємозв'язок певних властивостей особистості [13]; як складна інтегрована якість особистості; як сукупність мотиваційних, інтелектуальних, пізнавальних, емоційних якостей особистості [14]. Отже, ми бачимо, що в літературі не подається єдиного визначення феномену готовності. Поняття психологічної готовності розглядається з позиції двох підходів: функціонального й особистісного; у рамках особистісного підходу виокремлюються такі форми психологічної готовності як тимчасову й довгострокову. Більшість науковців дотримується думки, що феномен готовності – це цілісний вияв особистості, її психічних процесів і станів з одного боку, а також психічних утворень і

властивостей особистості з іншого. На основі аналізу наукових підходів та напрямів трактуємо поняття «готовність» як складну інтегративну характеристику суб'єкта діяльності, що включає в себе мотивацію, знання, уміння, навички та досвід, та є взаємодією двох основних характеристик: психологічної характеристики особистості та психоемоційного стану. У структурі зазначеного феномену виокремлено мотиваційний, когнітивний, операційний компоненти. Представлена таксономія типів готовності особистості, що містить їх класифікації за компонентами, за напрямом наукових досліджень, за підходами, за часовими характеристиками та є міждисциплінарним синтезом психологічного та педагогічного тлумачення феномену готовності. Подальшого вивчення потребує аспект проблеми професійної готовності вчителя ЗЗСО до професійної діяльності.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Антонова О.Є. Професійне самовдосконалення майбутнього вчителя шляхом розвитку його здібностей та обдарувань. *Нові технології навчання*/ 2014. Вип.81. С.8–13.
2. Гармаш Т.А. Готовність до професійної діяльності як передумова ефективної управлінської діяльності майбутнього фахівця із логістики. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С.1–10.
3. Кокун О.М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип.7. С.182–190.
4. Сущенко Л.О. Науково-педагогічний супровід професійного зростання освітян: теорія і практика: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 148 с.
5. Мариновська О.Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності: теорія і практика: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія-форте; Полтава: Довкілля, 2009. 500 с.
6. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. *Знання*. 1989. Т.43, № 2. С.48.
7. Сердюк Л.З., Петрученко Н.М. Зміст та структура психологічної готовності до професійної діяльності студентів з інвалідністю. *Освіта регіону*. 2011. №5. С.140–144.
8. Шаповалова І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2016. 267 с.
9. Смолюк А.І. Професійний саморозвиток майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луцьк, 2018. 240 с.
10. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / за ред. Н.Г.Ничкало; уклад. С.У. Гончаренко та ін. Київ: Вища школа. 2000. 390 с.
11. Костюченко Л.В. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до професійної діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39 (1). С.61–66.
12. Пелех Ю.В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 30 с.
13. Шестакова Т.В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.
14. Желанова В.В. Готовність майбутніх учителів-філологів до використання мультимедійних технологій: сутність та структура. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2022. №12 (17). С.79–88.

References

1. Antonova, O.E. (2014). Profesiyne samovdoskonalennya maybutn'oho vchytelya shlyakhom rozvytku yoho zdibnostey ta obdaruvan' [Professional self-improvement of future teacher through the development of abilities and gifts]. *Novi tekhnolohiyi navchannya*, 81, 8–13. (in Ukrainian).
2. Garmash, T.A. (2017). Hotovnist' do profesynoyi diyal'nosti yak peredumova efektyvnoyi upravlins'koyi diyal'nosti maybutn'oho fakhivtsya iz lohistyky [Readiness for professional activity as a prerequisite for effective managerial activity of future logistics specialist]. *Naukovyy ohlyad*, 4 (36), 1–10. (in Ukrainian).
3. Kokun, O.M. (2010). Zmist ta struktura psykholohichnoyi hotovnosti fakhivtsiv do ekstremal'nykh vydiv diyal'nosti [Content and structure of psychological readiness of specialists for extreme types of activities]. *Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi*, 7, 182–190. (in Ukrainian).
4. Sushchenko, L.O. (2011). *Naukovo-pedahohichnyy suprovit profesynoho zrostannya osvityan: teoriya i praktyka* [Scientific and pedagogical support of professional growth of educators: theory and practice]. KPU. (in Ukrainian).
5. Marinovska, O. Ya. (2009). *Formuvannya hotovnosti vchyteliv do proektno-vprovadzhuval'noyi diyal'nosti: teoriya i praktyka* [Formation of teachers' readiness for project-implementation activities: theory and practice]. Symphony forte, Dovkillya. (in Ukrainian).
6. Molyako, V.O. (1989). Psykholohichna hotovnist' do tvorchoyi pratsi [Psychological readiness for creative work]. *Znannya*, 43 (2), 48. (in Ukrainian).
7. Serdyuk, L.Z., & Petruchenko, N.M. (2011). Zmist ta struktura psykholohichnoyi hotovnosti do profesynoyi diyal'nosti studentiv z invalidnistyu [Content and structure of psychological readiness for professional activities of students with disabilities]. *Osvita rehionu*, 5, 140–144. (in Ukrainian).
8. Shapovalova, I.V. (2016). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do profesynoho samovdoskonalennya u vyshchyykh navchal'nykh zakladykh* [Preparation of future teachers of physical education for professional self-improvement in higher educational institutions]. Unpublished Candidate dissertation. Zaporizhzhia. (in Ukrainian).
9. Smolyuk, A.I. (2018). *Profesynnyy samorozvytok maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly v osvith'omu seredovyschi pedahohichnoho koledzhu* [Professional self-development of future primary school teachers in the educational environment of a pedagogical college]. Unpublished Candidate dissertation. Lutsk. (in Ukrainian).
10. Nychkalo, N.G. (Ed.). (2000). *Profesiyna osvita: slovnyk* [Professional education: dictionary]. Higher School. (in Ukrainian).
11. Kostyuchenko, L.V. (2011). Hotovnist' maybutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv do profesynoyi diyal'nosti [Readiness of future primary school teachers for professional activity]. *Psykhologo-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly*, 39 (1). 61–66. (in Ukrainian).
12. Peleh, Yu.V. (2004). *Teoretyko-metodychni zasady tsinnisno-smyslovoyi hotovnosti maybutn'oho pedahoha do profesynoyi diyal'nosti* [Theoretical and methodological foundations of the value-meaning readiness of the future teacher for professional activity]. Extended abstract of Doctoral dissertation. Kyiv. (in Ukrainian).
13. Shestakova, T.V. (2006). Formuvannya hotovnosti maybutnikh pedahohiv do profesynoho samovdoskonalennya [Formation of readiness of future teachers for professional self-improvement]. Extended abstract of Candidate dissertation. Kyiv. (in Ukrainian).
14. Zhelanova, V.V. (2022). Hotovnist' maybutnikh uchyteliv-filolohiv do vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy [Readiness of future teachers-philologists to use multimedia technologies: essence and structure]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky. Seriya: Pedahohika. Psykholohiya. Medytsyna*, 12 (17), 79–88. (in Ukrainian).

Статус статті: Отримано: 12.03.2024 Прийнято: 15.04.2024 Опубліковано: 23.04.2024

Rii Yuliia

PhD Student

Department of Education and Psychological and Pedagogical
Sciences Borys Grinchenko Kyiv Capital University, Kyiv, Ukraine

THE PHENOMENON OF PERSONALITY READINESS: ESSENCE, STRUCTURE, AND TAXONOMY OF TYPES

Abstract. The article examines the synthesis of psychological and pedagogical approaches to defining the concept of «readiness». The article's purpose is to justify the taxonomy of its types based on the analysis of the essence and structure of readiness. Research methods: analysis of psychological and pedagogical literature, systematization and generalization of research materials, their synthesis, and comparison. The meaning and essence of the concept of «psychological readiness for activity» has been clarified. The pedagogical interpretation of readiness is related to the concept of «readiness of a teacher for various types of professional activity». The structural components of a person's readiness for activity are substantiated and defined, which include such components as: motivational (motives, attitude of the person to the activity, performs a regulatory function); substantive (theoretical knowledge of the subject, performs an informational and orientational function); operational (skills and skills, performs a constructive function). A taxonomy of types of readiness is justified, consisting of several classifications: by components (motivational, cognitive, operational); by direction of scientific research (psychological, pedagogical, management); by approaches (functional, personal); by time characteristics (long-term, temporary), and reflects the general structure of the concept of readiness in the psychological and pedagogical literature. Based on the analysis of scientific approaches and directions, we will interpret the concept of readiness as a complex integrative characteristic of the subject of activity, which includes motivation, knowledge, abilities, skills, and experience, and is the interaction of two main characteristics: the psychological characteristics of the individual and the psycho-emotional state. The aspect of the problem of the teacher's professional readiness for professional activity requires further research.

Key words: readiness, readiness for activity, the structure of readiness, types of readiness.